

Στάμος Παπαστάμου, Γεράσιμος Προδρομίτης, Βασίλης Παυλόπουλος
(διεύθυνση έκδοσης - επιστημονική επιμέλεια)

Κοινωνική σκέψη, νόηση και συμπεριφορά

**29 Έλληνες κοινωνικοί ψυχολόγοι
ανα-κρίνουν την επιστήμη τους**

Πεδίο
Αθήνα 2010

ΟΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ ΩΣ ΑΤΟΜΙΚΗ, ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ: ΒΑΣΙΚΟΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

7

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΣ
Grand Valley State University, USA

ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
Τμήμα ΦΠΨ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η διαμόρφωση των προθέσεων για την εκδήλωση διαπροσωπικής συμπεριφοράς έχει αποτελέσει κεντρικό θεωρητικό ζήτημα στην κοινωνιοψυχολογική έρευνα για περισσότερα από τριάντα χρόνια. Μέσα σε αυτή την περίοδο έχουν αναπτυχθεί με σχετική επιτυχία ορισμένα μοντέλα για την πρόβλεψη των διεργασιών μέσω των οποίων αναδύονται οι ατομικές προθέσεις για διαπροσωπική συμπεριφορά. Τα μοντέλα αυτά δηλαδή επιχειρούν να εξηγήσουν πώς τέτοιες προθέσεις συνδέονται με την καθημερινή κοινωνική συμπεριφορά (π.χ. Ajzen & Fishbein, 1973, 1980· Fishbein & Ajzen, 1975· Jaccard, Litardo, & Wan, 1999· Landis, Triandis, & Adamopoulos, 1978· Triandis, 1977).

Έως σήμερα, οι πιο δημοφιλείς παραδοσιακές προσεγγίσεις για τη μελέτη της διαμόρφωσης των συμπεριφορικών προθέσεων στην κοινωνική ψυχολογία όρισαν τις «προθέσεις» ως οδηγίες στον εαυτό προκειμένου να εμπλακεί σε συγκροτημένη, «αιτιολογημένη» δράση μετά από «προσεκτική εξέταση». Η μέτρηση των προθέσεων γίνεται συνήθως με την εκτίμηση της πιθανότητας εκδήλωσης αντίστοιχων συμπεριφορών σε κοινωνικές περιστάσεις (π.χ. Fishbein & Ajzen, 1975· Triandis, 1977). Τα πρώτα σχετικά θεωρητικά σχήματα ήταν το *μοντέλο της λελογισμένης δράσης* (Ajzen & Fishbein, 1973, 1980· Fishbein & Ajzen, 1975) και η *θεωρία της διαπροσωπικής συμπεριφοράς* (Triandis, 1977, 1980).

Και τα δύο παραπάνω μοντέλα υποθέτουν ότι ο πλέον σημαντικός παράγοντας –και, με αυτή την έννοια, καλύτερη προβλεπτική μεταβλητή– της εμφανούς διαπροσωπικής συμπεριφοράς είναι η πρόθεση για την εκτέλεσή της, παρόλο που η πρόθεση αυτή ενδέχεται να τροποποιείται από εξωτερικές συνθήκες στο κοινωνικό περιβάλλον. Συνεπώς, η θεωρητική εστίαση αυτών των μοντέλων εντοπίζεται στην ερμηνεία των ψυχολογικών μηχανισμών μέσω των οποίων διαμορφώνονται οι συμπεριφορικές προθέσεις, καθώς και στη χρήση τέτοιων προθέσεων για την πρόβλεψη της διαπροσωπικής συμπεριφοράς.

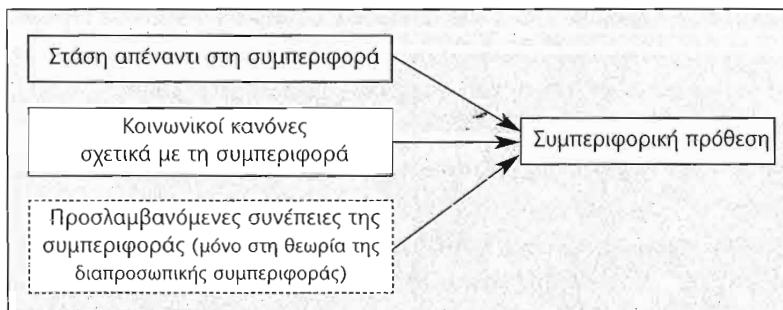
Στο παρόν κεφάλαιο τα μοντέλα αυτά θα χρησιμοποιηθούν ως αφετηρία για την περαιτέρω ανάπτυξη και θεωρητική επεξεργασία της έννοιας των ψυχολογικών προθέσεων. Συγκεκριμένα, και αφού προηγηθεί σύντομη ανασκόπηση των βασικών συστατικών τους, θα ακολουθήσει περιγραφή του τρόπου με τον οποίο τα μοντέλα αυτά μπορούν να αξιοποιηθούν για τη μελέτη της επίδρασης του πολιτισμικού παράγοντα στη λήψη συμπεριφορικών αποφάσεων, με ιδιαίτερη έμφαση στο επιχείρημα ότι το πολιτισμικό πλαίσιο μπορεί να τροποποιεί το ψυχολογικό σύστημα που υπονοούν τα μοντέλα. Στην τελευταία ενότητα του κεφαλαίου θα συζητηθεί η τρέχουσα αντιπαράθεση –κυρίως μεταξύ φιλοσόφων– σχετικά με τη φύση των συμπεριφορικών προθέσεων και, ειδικότερα, σχετικά με την πιθανότητα ύπαρξης διαφορετικών ειδών προθέσεων (π.χ. ατομικές και συλλογικές προθέσεις) που δεν είναι αναγώγιμες σε έναν βασικό τύπο. Θα αναφερθούν επίσης εν συντομία οι προεκτάσεις αυτής της αντιπαράθεσης εν ερευνητικό και εφαρμοσμένο επίπεδο.

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΜΟΝΤΕΛΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ

Τόσο η θεωρία της διαπροσωπικής συμπεριφοράς όσο και η θεωρία της λελογισμένης δράσης περιέχουν παρόμοιες προτάσεις σχετικά με τη θεμελιώδη φύση των συμπεριφορικών προθέσεων. Και οι δύο θεωρίες υποθέτουν ότι υπάρχουν τουλάχιστον δύο τύποι μεταβλητών που επηρεάζουν ευθέως τον σχηματισμό των προθέσεων. Ο πρώτος τύπος αντανakλά τις προσωπικές επιθυμίες και στάσεις του ατόμου όσον αφορά την εκτέλεση μιας συγκεκριμένης πράξης. Ο δεύτερος τύπος αντανakλά την επίγνωση ευρύτερων κανόνων

σχετικά με την εμφάνιση μιας συμπεριφοράς σε δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο. Οι νόρμες αυτές συμπεριλαμβάνουν τις προσδοκίες των μελών της οικογένειας, των φίλων και των σημαντικών άλλων. Η θεωρία της λελογισμένης δράσης, των Ajzen και Fishbein (1980), δίνει έμφαση σχεδόν αποκλειστικά σε αυτούς τους δύο προβλεπτικούς παράγοντες των προθέσεων, ενώ ο Triandis (1977, 1980) προτείνει μια επιπλέον μεταβλητή για την επιτυχημένη πρόβλεψη των προθέσεων: την υποκειμενική εκτίμηση των συνεπειών που αναμένεται να έχει η εκδήλωση της συμπεριφοράς. Οι Fishbein και Ajzen (1975) υποθέτουν ότι οι προσδοκίες για τις επιπτώσεις της συμπεριφοράς εμπεριέχονται στο στοιχείο των στάσεων και, επομένως, εμπλέκονται μόνον έμμεσα στον καθορισμό των προθέσεων. Η γενική μορφή των μοντέλων αυτών απεικονίζεται στο σχήμα 1. Αξίζει να σημειωθεί ότι, ενώ το σχήμα περιλαμβάνει μόνο τους άμεσους ή εγγύς παράγοντες πρόβλεψης των συμπεριφορικών προθέσεων, και τα δύο μοντέλα υποθέτουν πως οι παράγοντες αυτοί ενδέχεται να είναι αποτέλεσμα άλλων ψυχολογικών διεργασιών που μπορούν να θεωρηθούν έμμεσοι ή περιφερειακοί παράγοντες πρόβλεψης των προθέσεων. Στο κεφάλαιο αυτό θα επικεντρωθούμε αποκλειστικά στους δύο άμεσους προσδιοριστικούς παράγοντες των προθέσεων, δηλαδή στις στάσεις και στον υποκειμενικό κανόνα, που συναντώνται και στα δύο μοντέλα.

Σχήμα 1

Οι βασικοί (άμεσοι) προσδιοριστικοί παράγοντες των συμπεριφορικών προθέσεων στη θεωρία της λελογισμένης δράσης και στη θεωρία της διαπροσωπικής συμπεριφοράς (η διακεκομμένη γραμμή υποδεικνύει παράγοντα που δεν θα εξεταστεί σε αυτό το κεφάλαιο)

Περαιτέρω εξελίξεις σε αυτό τον τομέα οδήγησαν στην ανάδειξη και άλλων παραγόντων που θεωρήθηκε ότι επηρεάζουν ευθέως τη διαμόρφωση των προθέσεων. Για παράδειγμα, ο Ajzen (1991), στη θεωρία της προσχεδιασμένης συμπεριφοράς, έδωσε έμφαση στον «προσλαμβανόμενο συμπεριφορικό έλεγχο» ως πηγή άμεσης επίδρασης στη συμπεριφορά και στην πρόθεση, ανεξάρτητα. Ο συμπεριφορικός έλεγχος αναφέρεται στην αίσθηση του ατόμου ότι έχει πραγματικά τη δυνατότητα να εκδηλώσει την προτιθέμενη συμπεριφορά και, επομένως, παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με την έννοια της «αυτοαποτελεσματικότητας» που εισηγήθηκε ο Bandura (1986).

Άλλες μεταβλητές που προτάθηκαν πρόσφατα ως σημαντικοί προσδιοριστικοί παράγοντες των συμπεριφορικών προθέσεων είναι η αυτοαντίληψη –εφόσον οι άνθρωποι έχουν πολύ λίγες πιθανότητες να αποφασίσουν να αναλάβουν δράση κατά τρόπο που δεν συνάδει με την εικόνα την οποία διατηρούν για τον εαυτό τους– καθώς και βασικές συναισθηματικές αντιδράσεις στη σκέψη εκδήλωσης της συμπεριφοράς (π.χ. Jaccard et al., 1999). Τέλος, υπάρχουν ορισμένες αναφορές για τη συμπεριληψη ενός προβλεπτικού παράγοντα που αντανακλά την αίσθηση του καθήκοντος ή της ηθικής υποχρέωσης για εκτέλεση συγκεκριμένης συμπεριφοράς σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Ένας τέτοιος παράγοντας χρησιμοποιήθηκε επιτυχώς σε μια πρώιμη μελέτη των πολιτισμικών διαφορών που παρατηρούνταν σε συμπεριφορές σχετιζόμενες με τη γονιμότητα (Davidson, Jaccard, Triandis, Morales, & Diaz-Guerrero, 1976). Πιο πρόσφατα, ο Adamopoulos (2007) διατύπωσε την άποψη ότι η έννοια αυτή μπορεί να είναι πολύ σημαντική για την πρόβλεψη των προθέσεων, ιδιαίτερα υπό το φως ερευνητικών πορισμάτων που δηλώνουν ότι τα ηθικά συστήματα σε ορισμένες μη δυτικές κουλτούρες (π.χ. Ινδία) είναι θεμελιωμένα πάνω στην αίσθηση της υποχρέωσης και του καθήκοντος, σε αντίθεση με το δυτικό σύστημα ηθικών αξιών που δίνει έμφαση στην αρχή της δικαιοσύνης (Miller, 1994).

Εμπειρικός έλεγχος των μοντέλων

Οι παραλλαγές των δύο θεωρητικών μοντέλων, οι οποίες αναπτύχθηκαν στο πέρασμα του χρόνου, υποβλήθηκαν σε αρκετά σχολαστικό εμπειρικό έλεγχο όσον αφορά τις υποθέσεις τους. Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκαν για τη διερεύνηση της διαμόρφωσης των προθέσεων και της δράσης σε αρκετούς διαφορετικούς τομείς της συμπεριφοράς, όπως ο οικογενειακός προγραμματισμός (Davidson et al., 1976· Pagel & Davidson, 1984), οι σεξουαλικές σχέσεις (Milhausen, Reece, & Perera, 2006), η αναζήτηση βοήθειας (Christopher, Skillman, Kirkhart, & D'Souza, 2006), η κατανάλωση αλκοόλ (Huchting, Lac, & LaBrie, 2008) και το κάπνισμα (Lazuras, Eiser, & Rodafinos, 2009).

Πέραν του άμεσου ελέγχου της αποτελεσματικότητας των μοντέλων όσον αφορά την πρόβλεψη των προθέσεων, πρόσφατες μελέτες έχουν διερευνήσει την πιθανότητα οι επιδράσεις των βασικών παραγόντων διαμόρφωσης των προθέσεων (δηλαδή των στάσεων και της νόρμας) να μην είναι πάντοτε ευθείες, αλλά ενίοτε να διαμεσολαβούνται ή να τροποποιούνται από άλλες έννοιες, όπως ο προσλαμβανόμενος συμπεριφορικός έλεγχος (π.χ. Guo et al., 2007) ή η προσωπική ταυτότητα (π.χ. Thorbjornsen, Pedersen, & Nysveen, 2007).

Συνολικά, τα μοντέλα έχουν λάβει σημαντική εμπειρική υποστήριξη και έχουν αποδειχθεί χρήσιμα τόσο ως θεωρητικά εργαλεία που βοηθούν στην κατανόηση της διεργασίας με την οποία τα άτομα διαμορφώνουν αποφάσεις για συγκεκριμένη δράση, όσο και ως εφαρμοσμένα εργαλεία για τον σχεδιασμό παρεμβάσεων σε ζητήματα όπως η δημόσια υγεία (π.χ. κάπνισμα, χρήση ναρκωτικών ουσιών, σεξουαλική δραστηριότητα) ή άλλες σημαντικές αποφάσεις που μπορεί να επηρεάσουν την προσωπική ζωή των ανθρώπων (π.χ. Ajzen & Albarracin, 2007).

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ
ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΣΤΗ
ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ
ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΚΩΝ
ΠΡΟΘΕΣΕΩΝ

Όπως έχει αναφερθεί, ο πολιτισμός πιθανότατα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των συμπεριφορικών προθέσεων και στην παραγωγή της κοινωνικής συμπεριφοράς (π.χ. Adamopoulos & Kashima, 1999· Adamopoulos, Kloet, Lord, & Furgerson, 2008· Lonner & Adamopoulos, 1997). Για παράδειγμα, οι κοινωνικοί θεσμοί –από την οικογένεια και το σχολείο μέχρι την εκκλησία– συνιστούν κεντρικούς φορείς διαμόρφωσης πολιτισμικών κανόνων οι οποίοι αποτελούν προσδιοριστικούς παράγοντες των προθέσεων σύμφωνα με τα δύο μοντέλα. Επιπλέον, η πολιτισμοποίηση, η κοινωνικοποίηση και οι πρακτικές ανατροφής των παιδιών συνεισφέρουν σημαντικά στη διαμόρφωση των ατομικών στάσεων, αφενός, και στην προδιάθεση ή την προσλαμβανόμενη ικανότητα, αφετέρου, για εμπλοκή σε διάφορες συμπεριφορές (π.χ. Cole, 1996).

Παρά τη δημοτικότητα, την ιστορία και την εκτεταμένη εφαρμογή τους για την πρόβλεψη της συμπεριφοράς σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια και ακαδημαϊκούς κλάδους –από την ψυχολογία μέχρι τη διοίκηση επιχειρήσεων και τη δημόσια υγεία–, τα μοντέλα που περιγράφηκαν παραπάνω δεν αποδείχτηκαν τόσο χρήσιμα, όσο θα μπορούσε να υποτεθεί, στη διαμόρφωση μιας ψυχολογικής θεωρίας του πολιτισμού. Αυτό μάλλον προκαλεί εντύπωση αν αναλογιστεί κανείς ότι: (α) οι συμπεριφορικές προθέσεις αναγνωρίζονται ευρέως ως οι πλέον σημαντικοί προβλεπτικοί παράγοντες της κοινωνικής συμπεριφοράς· και (β) τα μοντέλα δείχνουν να τα καταφέρνουν γενικά πολύ καλά στην πρόβλεψη των προθέσεων.

Όπως προαναφέρθηκε, δεν έλειψαν οι απόπειρες διασύνδεσης των πολιτισμικών μεταβλητών με αυτά τα μοντέλα (π.χ. Christopher et al., 2006· Davidson et al., 1976· Guo et al., 2007· Lazuras et al., 2009). Παρ' όλα αυτά, η τυπική προσέγγιση αφορούσε τη χρήση της θεωρίας της λελογισμένης δράσης ή του μοντέλου της διαπροσωπικής συμπεριφοράς για τη διερεύνηση διαφορών στην πρόβλεψη συγκεκριμένων συμπεριφορικών προθέσεων μεταξύ δύο ή τριών πολιτισμικών ομάδων. Μία τέτοια αποσπασματική εμπειρική προσέγγιση δεν μπορεί να συνεισφέρει ουσιαστικά στην ανάπτυξη μιας συστηματικής θεωρίας για τον πολιτισμό στην ψυχολογία. Από το άλλο μέρος, η σύγκλιση των ευρημάτων που προέρχονται από εντελώς ανόμοιες έρευνες μπορεί, με τον χρόνο, να οδη-

γήσει σε ορισμένα γενικά συμπεράσματα που ίσως συμβάλλουν στην ανάπτυξη μιας θεωρίας.

Στην πραγματικότητα, έχει υπάρξει μια τέτοια σύγκλιση. Σε μια μελέτη για τον οικογενειακό προγραμματισμό και την πρόθεση εμπλοκής σε συναφείς με τη γονιμότητα συμπεριφορές (π.χ. οριοθέτηση του μέγιστου αριθμού παιδιών στην οικογένεια ή χρήση αντισυλληπτικών χαπιών) από Μεξικανές και Αμερικανίδες, οι Davidson και συνεργάτες (1976) βρήκαν ότι, ενώ οι Αμερικανίδες όλων των κοινωνικοοικονομικών επιπέδων και οι Μεξικανές φοιτήτριες έτειναν να λαμβάνουν αποφάσεις κυρίως με βάση τις στάσεις τους, αυτό δεν ίσχυε για τις Μεξικανές χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου. Οι τελευταίες βασίζονταν περισσότερο σε κανονιστικές πεποιθήσεις και στην αίσθηση του καθήκοντος όταν λάμβαναν αποφάσεις σχετικά με τον οικογενειακό προγραμματισμό. Εκείνη την εποχή η διαφορά αυτή αποδόθηκε σε πιθανή διασύνδεση της κοινωνικοοικονομικής θέσης με την κοινωνική συμμόρφωση.

Με τη συσσώρευση των ερευνητικών πορισμάτων –η οποία έγινε με μάλλον αποσπασματικό τρόπο– άρχισε να διαφαίνεται μια κάπως διαφορετική ερμηνεία. Θεωρήθηκε πιθανό ότι η μεταβλητή που ενδεχομένως επηρέασε αυτές τις διεργασίες λήψης απόφασης ήταν πολιτισμική και όχι οικονομική. Ειδικότερα, διατυπώθηκε η υπόθεση ότι στις ατομικιστικές κοινωνίες, οι οποίες δίνουν έμφαση στη σημασία του ανεξάρτητου και αυτόνομου εαυτού, οι άνθρωποι διαμορφώνουν συμπεριφορικές προθέσεις με βασικό κίνητρο τις προσωπικές τους επιθυμίες και στάσεις. Αντίθετα, στις συλλογικές κουλτούρες, οι οποίες δίνουν έμφαση στην αλληλεξάρτηση και στον συσχετιστικό εαυτό, οι άνθρωποι διαμορφώνουν προθέσεις με βάση τους κοινωνικούς κανόνες και ένα αίσθημα υποχρέωσης ή καθήκοντος, δεδομένου ότι είναι πολύ περισσότερο προσανατολισμένοι στις αρμονικές διαπροσωπικές σχέσεις. Νεότερες έρευνες παρείχαν υποστήριξη σε αυτή την ιδέα, αν και όχι πάντα με συστηματικό τρόπο (π.χ. Christopher et al., 2006).

Ορισμένα συναφή ερευνητικά ευρήματα οδήγησαν τελικά στο συμπέρασμα ότι οι στάσεις είναι οι πιο καθοριστικοί παράγοντες πρόβλεψης των συμπεριφορικών προθέσεων στις ατομικιστικές κοινωνίες, την ίδια στιγμή που οι νόρμες είναι υψίστης σημασίας στις

συλλογικές κουλτούρες (π.χ. Triandis, 1995). Πράγματι, ο Triandis (2001) διαπίστωσε ότι αυτή η διαφορά (δηλαδή η υπεροχή των στάσεων έναντι των κοινωνικών κανόνων) συνιστά ένα από τα τέσσερα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τις ατομικιστικές από τις συλλογικές κοινωνίες (τα άλλα τρία είναι η ερμηνεία του εαυτού, τα πρότυπα κοινωνικής συναλλαγής και η σχετική βαρύτητα των προσωπικών στόχων έναντι των στόχων της ενδοομάδας).

Εσωτερίκευση του κοινωνικού κανόνα

Η αναδυόμενη ιδέα ότι οι μεν στάσεις είναι πολύ πιο σημαντικές για τη διαμόρφωση των συμπεριφορικών προθέσεων σε ατομικιστικά πλαίσια, η δε νόρμα είναι βασική για τη λήψη απόφασης σε συλλογικά πλαίσια, παρόλο που δεν έλαβε ιδιαίτερα αξιόλογη εμπειρική υποστήριξη, διαδόθηκε ευρύτατα μεταξύ των διαπολιτισμικών και των κοινωνικών ψυχολόγων. Τελικά προτάθηκε η άποψη ότι, εξαιτίας της σημασίας που έχει η αντιστοιχία μεταξύ κοινωνικής προσδοκίας και συμπεριφοράς, οι κανόνες που υπαγορεύουν την κατάλληλη κοινωνική συμπεριφορά θα εσωτερικεύονταν από τα άτομα με συλλογικές αξίες κατά τρόπο ώστε να οδηγούν σε αυτόματη εκδήλωση συμπεριφοράς συμβατής με τη νόρμα, χωρίς την ωφελιμιστική ανάλυση που συνοδεύει γενικά τη διαδικασία λήψης απόφασης των ατομικιστών (π.χ. Bontempo, Lobel, & Triandis, 1990· Lazuras et al., 2009).

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι η τεκμηρίωση της ενδιαφέρουσας υπόθεσης περί εσωτερίκευσης του κοινωνικού κανόνα από άτομα με συλλογικές αξίες είναι ελάχιστα πειστική. Η υπόθεση δεν έχει δεχθεί επαρκή εμπειρικό έλεγχο, εν μέρει επειδή είναι αρκετά δύσκολο να αναπτυχθούν μέθοδοι για τη μελέτη της εσωτερίκευσης των αξιών που να μην περιλαμβάνουν απλώς τις αυτοαναφορές των συμμετεχόντων. Σε γενικές γραμμές, τα συμπεράσματα για την εσωτερίκευση του κοινωνικού κανόνα διατυπώνονται μάλλον εκ των υστέρων, παρά με βάση απευθείας εμπειρικές αποδείξεις.

Υπάρχει άλλο ένα πρόβλημα με την παραπάνω ενδιαφέρουσα υπόθεση, το οποίο είναι θεωρητικό ως προς τη φύση του και αφο-

ρά την έλλειψη ενός συνοπτικού ψυχολογικού ορισμού της εσωτερίκευσης. Υποθετικά, εάν μια αξία εσωτερικεύεται, είναι εξαιρετικά δύσκολο να διαχωριστεί από τις υπόλοιπες προσωπικές αξίες, εφόσον το άτομο δεν την εκλαμβάνει πλέον ως κάτι που του υποβλήθηκε από εξωτερικές πηγές (π.χ. σημαντικούς άλλους, φίλους κ.ά.). Παρομοίως, μια νόρμα που εσωτερικεύεται είναι εξαιρετικά δύσκολο να διαχωριστεί από μια στάση. Υπό αυτή την έννοια, οι διεργασίες λήψης απόφασης των ατόμων με ατομικιστικές αξίες και των ατόμων με συλλογικές αξίες συγκλίνουν, ενώ τα μοντέλα που παρουσιάστηκαν παραπάνω καταλήγουν σε έναν και μοναδικό προβλεπτικό παράγοντα: όλες οι διαπροσωπικές συμπεριφορές καθορίζονται από τις στάσεις. Προφανώς, απαιτείται περαιτέρω θεωρητική επεξεργασία για να μπορέσουμε να επωφεληθούμε από τις ενδιαφέρουσες δυνατότητες της υπόθεσης περί εσωτερίκευσης του κοινωνικού κανόνα.

Η συζήτηση που προηγήθηκε σχετικά με τις συμπεριφορικές προθέσεις αφορά σχεδόν αποκλειστικά ψυχολογικές διεργασίες. Αρκετοί φιλόσοφοι όμως έχουν επίσης δείξει έντονο ενδιαφέρον για το θέμα των προθέσεων μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της φιλοσοφίας της νόησης. Δυστυχώς, ελάχιστη γόνιμη ανταλλαγή ιδεών καταγράφεται ανάμεσα στους δύο κλάδους. Η ψυχολογία δεν έχει επωφεληθεί από την εντυπωσιακή ποικιλία των φιλοσοφικών προτάσεων σχετικά με την προθετικότητα.

Οι παραδοσιακές φιλοσοφικές προσεγγίσεις έχουν ασχοληθεί με τις συμπεριφορικές προθέσεις κατά παρόμοιο τρόπο με τις περισσότερες ψυχολογικές προσεγγίσεις: οι προθέσεις αναφέρονται στη γνωστική επεξεργασία κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, άρα *πρέπει* να συμβαίνουν στον μυαλό των ατόμων – πρέπει να είναι αποκλειστικά ατομικά και μη αναγώγιμα φαινόμενα. Αυτή η άποψη παραμένει δημοφιλής σε πολλούς φιλοσόφους (π.χ. Miller, 2007). Οι περισσότερες ψυχολογικές προσεγγίσεις υιοθετούν μια παρόμοια αντίληψη διότι, μεταξύ άλλων, το θεμελιώδες ερευνητικό υπόδειγμα ή ερευνητική παράδοση στην πειραματική ψυχολογία είναι ο *μεθοδολογικός ατομικισμός*, ο οποίος επιλέγει το άτομο ως

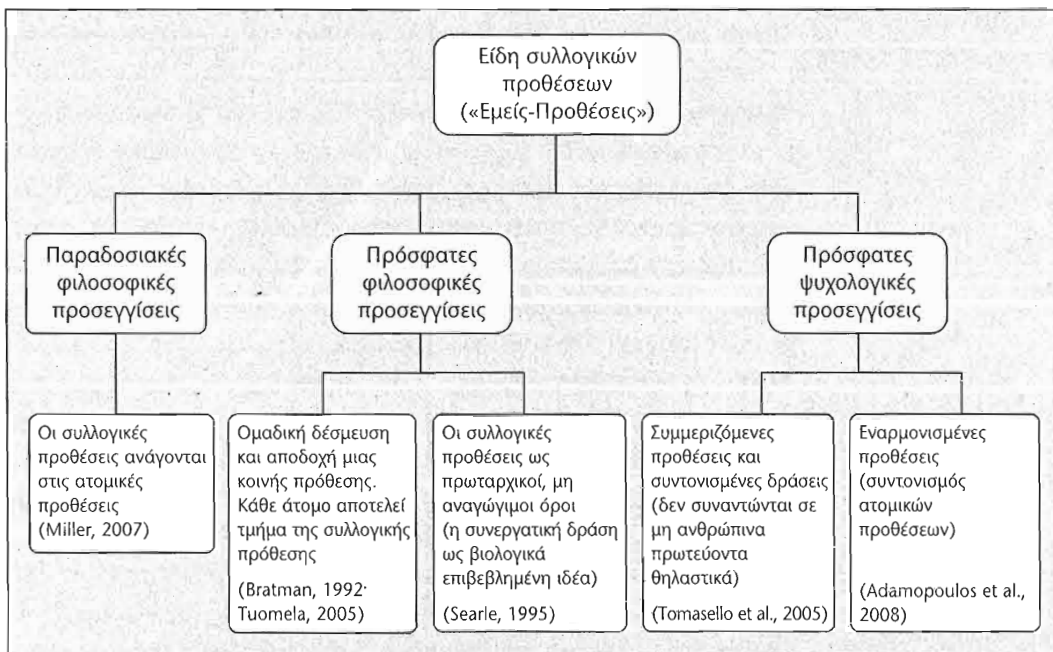
**ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΩΝ
ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΚΩΝ
ΠΡΟΘΕΣΕΩΝ: ΕΝΑ
ΕΙΔΟΣ Ή ΠΟΛΛΑ;**

τη μονάδα συλλογής ψυχολογικών πληροφοριών (Adamopoulos & Kashima, 1999). Ακόμη και κοινωνιοψυχολογικές αναλύσεις *ομαδικών* φαινομένων εναγκαλίζονται τον μεθοδολογικό ατομικισμό και αντιμετωπίζουν τη μικρή ομάδα ως το αποτέλεσμα της ικανότητας των ανθρώπων να εφευρίσκουν, να σχεδιάζουν, να επικοινωνούν και να εκτελούν συλλογικές αποφάσεις χωρίς να προϋποθέτουν τη συλλογική συμπεριφορά ως βασική, μη αναγώγιμη έννοια (π.χ. Steiner, 1972). Επιπλέον, οι περισσότεροι κοινωνιοψυχολογικοί ορισμοί των ομάδων εμπεριέχουν την ιδέα της *ενδεχόμενης* αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα μέλη της ομάδας. Αυτή η θεώρηση προβάλλει την επίδραση του μεθοδολογικού ατομικισμού: ό,τι κι αν είναι, η ομάδα συνιστά μια συνάθροιση *ατόμων* που έχουν επίγνωση ο ένας του άλλου, *ίσως* διαλέξουν να αλληλεπιδράσουν μεταξύ τους και *ίσως* λάβουν υπόψη ο ένας τον άλλο στις επιλογές και στις αποφάσεις τους (π.χ. McGrath, 1984).

Συλλογικές προθέσεις

Τα τελευταία χρόνια έχουν παρουσιαστεί διάφορες εναλλακτικές φιλοσοφικές αναλύσεις των συμπεριφορικών προθέσεων, σε μεγάλο βαθμό λόγω της αυξανόμενης απήχησης της θεωρίας της εξέλιξης ως ερμηνευτικής βάσης του ανθρώπινου νου, αλλά και λόγω της γενικά αποδεκτής ιδέας ότι, τουλάχιστον μέχρι ενός σημείου, οι προθέσεις σχηματίζονται σε ένα κοινωνικό πλαίσιο και επομένως πρέπει να θεωρηθούν αδιαχώριστα μέρη της κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας (π.χ. Searle, 1995). Ειδικότερα, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η κοινωνική ζωή είναι κάτι πολύ περισσότερο από το σύνολο των πράξεων των ατόμων που απαρτίζουν μια κοινωνική ομάδα ή παρευρίσκονται σε μια κοινωνική κατάσταση. Μια ελάχιστη κατασκευή της πραγματικότητας που αντιμετωπίζει τα κοινωνικά φαινόμενα μόνο ως το άθροισμα ατομικών πράξεων μπορεί να είναι χρήσιμη σε ορισμένες περιπτώσεις –για παράδειγμα, όταν παρατηρούμε την κίνηση σε μια πολυσύχναστη παραλία όπου διάφορα άτομα κάνουν βόλτα, συνομιλούν, λιάζονται ή κάνουν μπάνιο, ή ακόμη σε μια σχολική τάξη όπου οι μαθητές παρακολουθούν τη

διδασκαλία με διαφορετικό βαθμό προσοχής. Πολλές φορές όμως η δραστηριότητα σε μια κοινωνική περίπτωση ξεπερνά τις ατομικές προθέσεις. Τέτοιου είδους περιστάσεις εμπεριέχουν συχνά την ανάγκη για συνεργατική συμπεριφορά ώστε να επιτευχθεί ένας κοινός σκοπός, του οποίου η κατάκτηση ξεπερνά τις ικανότητες ενός μεμονωμένου ατόμου, και επομένως θεωρούνται περιπτώσεις συμμεριζόμενης συνεργατικής δραστηριότητας. Σύμφωνα με τον Bratman (1992), αυτές οι περιπτώσεις συνεργασίας έχουν ορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, όπως το ότι οι συμμετέχοντες ανταποκρίνονται ο ένας στον άλλο, δεσμεύονται σε μια κοινή δραστηριότητα και αλληλοϋποστηρίζονται. Το σχήμα 2 συνοψίζει μερικές από τις κυριότερες ιδέες οι οποίες έχουν προταθεί σχετικά με την έννοια της συμμεριζόμενης συνεργατικής δραστηριότητας («συλλογικές προθέσεις»).

Σχήμα 2
Είδη συλλογικών προθέσεων

Σε αντίθεση με τις παραδοσιακές προσεγγίσεις που ανάγουν τις συλλογικές προθέσεις σε ατομικές διεργασίες λήψης απόφασης, ορισμένες πρόσφατες θεωρητικές αναλύσεις υποστηρίζουν ότι οι συλλογικές προθέσεις περιλαμβάνουν τουλάχιστον την έμμεση αποδοχή και δέσμευση όλων των μελών της ομάδας σε μια κοινή πρόθεση. Με άλλα λόγια, κάθε άτομο είναι μόνο ένα τμήμα ή, αλλιώς, «μερίδιο» του συνόλου της συλλογικής πρόθεσης (π.χ. Bratman, 1992· Tuomela, 2005). Έχουν εμφανιστεί ορισμένες κάπως διαφορετικές παραλλαγές αυτής της γενικής προσέγγισης, αλλά η κεντρική ιδέα είναι ο μη αναγώγιμος χαρακτήρας των συλλογικών προθέσεων.

Ο Searle (1990, 1995) επεξεργάστηκε μια ευρύτατα γνωστή άποψη αναφορικά με το είδος των προθέσεων που εμπλέκονται σε καταστάσεις συμμεριζόμενης συνεργατικής δραστηριότητας. Η θέση του βασίζεται σε μια εξελικτική προοπτική. Αντιλαμβάνεται τέτοιες «εμείς-προθέσεις» –σε αντιδιαστολή με τις «εγώ-προθέσεις» (π.χ. Gilbert, 2007)– ως *βιολογικά αρχέγονα* που δεν είναι δυνατόν να αναχθούν σε κάποιο συνδυασμό ατομικών προθέσεων των μελών μιας ομάδας. Οι «εμείς-προθέσεις», ή αλλιώς συλλογικές προθέσεις, αναφέρονται στις κοινωνικές περιστάσεις όπου η εκτέλεση μιας συμπεριφοράς στοιχειοθετείται πάνω στη συμφωνία αρκετών ατόμων να συντονίσουν τις πράξεις τους, να αλληλοϋποστηριχθούν, να εργαστούν λίγο-πολύ για τον ίδιο σκοπό και να αποδεχθούν ότι οποιαδήποτε ατομική απόφαση για ανάληψη καθήκοντος είναι αναπόφευκτα και ολοκληρωτικά εξαρτώμενη από την εκτέλεση του μέρους που έχουν αναλάβει τα άλλα μέλη της ομάδας. Ένα παράδειγμα θα ήταν η εκτέλεση ενός συμφωνικού μουσικού έργου από μια ορχήστρα. Τα μέλη της ορχήστρας πρέπει να ικανοποιήσουν όλες τις παραπάνω προϋποθέσεις ώστε να ολοκληρώσουν επιτυχώς το έργο. Παρομοίως, οι παίκτες μιας ποδοσφαιρικής ομάδας πρέπει να αποδεχθούν αμοιβαία κοινές δεσμεύσεις και σκοπούς για να παίξουν έναν πετυχημένο αγώνα.

Η πρόσφατη δημοτικότητα των εξελικτικών ερμηνειών σχετικά με την ανάδυση πολυσύνθετων μορφών ανθρώπινης συμπεριφοράς τροφοδοτεί μερικές τουλάχιστον από τις θεωρητικές εξελίξεις γύρω από τις συλλογικές προθέσεις. Το βασικό επιχείρημα είναι σχε-

τικά σαφές: η συνεργατική συμπεριφορά ήταν απαραίτητη για την επιβίωση του ανθρώπου επειδή ενίσχυε την πιθανότητα να αντιμετωπίσει με επιτυχία και να επιλύσει τις απειλές και τις προκλήσεις του περιβάλλοντος. Η συνεργατική συμπεριφορά θεμελιώνεται πάνω στον συντονισμό των ατομικών δράσεων (π.χ. Carraoel, 2007) και επομένως οι συλλογικές προθέσεις, όπως περιγράφηκε παραπάνω, γίνονται σχεδόν εξ ορισμού πρωταρχικά στοιχεία οποιασδήποτε θεωρίας για την προθετικότητα.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί πάντως ότι οι μεθοδολογικές και ψυχολογικές προεκτάσεις αυτού του σκεπτικού δεν έχουν γίνει ακόμη καλά κατανοητές. Στη συζήτηση περί συλλογικών προθέσεων δεν είναι καθόλου σαφές μέχρι τώρα εάν υπάρχει ένας ισχυρισμός ότι η *ψυχολογική διεργασία* της διαμόρφωσης συλλογικών προθέσεων θα πρέπει να είναι ριζικά διαφορετική από τη διαμόρφωση ατομικών προθέσεων. Μήπως χρειαζόμαστε μια καινούρια τάξη μοντέλων για να περιγράψουμε τον σχηματισμό συμπεριφορικών προθέσεων συνεργατικής δράσης; Αν ναι, πώς θα ήταν αυτά τα μοντέλα; Αυτές οι ερωτήσεις δεν έχουν τεθεί μέχρι σήμερα ούτε από τους κοινωνικούς ψυχολόγους ούτε από τους φιλοσόφους.

Οι Tomasello, Carpenter, Call, Behne και Moll (2005) προσπάθησαν να δώσουν ψυχολογικές απαντήσεις στο πρόβλημα της συμμεριζόμενης προθετικότητας. Η θέση τους εμφανίζεται αρκετά συμβατή με την ανάλυση του Searle (1995). Θεωρούν τις συμμεριζόμενες προθέσεις αποκλειστικά ανθρώπινη δραστηριότητα που δεν απαντά σε άλλα πρωτεύοντα θηλαστικά. Ισχυρίζονται ότι η κατανόηση των συμπεριφορικών προθέσεων εμφανίζεται πολύ νωρίς στη ζωή (περίπου σε ηλικία ενός έτους) και συνιστά πρωταρχικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ικανότητας για παραγωγή πολιτισμού. Σε αντίθεση με άλλα είδη, τα μέλη των οποίων μπορούν να εμπλακούν σε κοινωνική αλληλεπίδραση αλλά όχι σε συνεργατική συμπεριφορά, ο άνθρωπος συμμετέχει σε συμμεριζόμενες συνεργατικές δραστηριότητες, κατασκευάζοντας με αυτό τον τρόπο μια εξαιρετικά πολύπλοκη κοινωνική πραγματικότητα. Είναι αυτή η συντονισμένη και συνεργατική δραστηριότητα, με την προϋπόθεση της συμμεριζόμενης προθετικότητας, η οποία γεννά αποκλειστικά ανθρώπινα πολιτισμικά φαινόμενα, όπως το παιχνίδι μιας αθλητι-

κής ομάδας, η από κοινού διεξαγωγή μιας επιστημονικής εργασίας ή η κατασκευή ενός σιδηρόδρομου. Επομένως, σε αυτή την ανάλυση η συλλογική προθετικότητα δεν είναι απλώς βασικό στοιχείο για την εμφάνιση του πολιτισμού με την έννοια της δημιουργίας εργαλείων που μπορεί να κατασκευάσει ένα άτομο, αλλά *συνιστά* την ίδια την προϋπόθεση για ανάπτυξη πολύπλοκων μορφών κουλτούρας που μόνο ο άνθρωπος φαίνεται ικανός να παραγάγει.

Εναρμονισμένες προθέσεις

Μπορεί να υπάρχουν εναλλακτικά είδη συλλογικών προθέσεων, πολλά από τα οποία δεν έχουν αναγνωριστεί σαφώς μέχρι σήμερα. Πράγματι, ο Miller (2007) πρότεινε την άποψη ότι η κοινή ή συλλογική εμπρόθετη δράση μπορεί να τοποθετηθεί πάνω σε ένα συνεχές, το οποίο κυμαίνεται από τις αυστηρά ατομικές προθέσεις μέχρι την πρόθεση ενός συλλογικού παράγοντα που δεν μπορεί να αναλυθεί σε μεμονωμένα άτομα.

Πρόσφατες θεωρητικές εξελίξεις στη διαπολιτισμική ψυχολογία παρέχουν τη βάση για τη διαμόρφωση ενός είδους συλλογικής πρόθεσης η οποία τοποθετείται ενδεχομένως κάπου ανάμεσα στην αυστηρά ατομική πρόθεση και στη θέση που υποστήριξε ο Searle (1995) ή και ο Tomasello με τους συνεργάτες του (2005) – αυτό που θα ονομάσουμε εδώ *εναρμονισμένη* πρόθεση. Αυτή η ιδέα προέρχεται από το γεγονός ότι σε μερικά πολιτισμικά πλαίσια τα δρώντα υποκείμενα ίσως να σχηματίζουν προθέσεις για μια συγκεκριμένη πράξη βασιζόμενα στη ρητή υπόθεση ότι άλλα άτομα στο ίδιο κοινωνικό περιβάλλον θα διαμορφώσουν παρόμοιες προθέσεις, εφόσον αντιλαμβάνονται με παρόμοιο τρόπο την έννοια του εαυτού.

Η θεωρία του ατομικισμού και της συλλογικότητας (Triandis, 1995), η οποία χρησιμοποιείται γενικά για να περιγράψει φαινόμενα σε πολιτισμικό επίπεδο ανάλυσης, έχει επεκταθεί ώστε να συμπεριλάβει την περιγραφή ατομικών ψυχολογικών διεργασιών εντός μιας πολιτισμικής ομάδας (Triandis, Leung, Villareal, & Clack, 1985). Τα *ιδιοκεντρικά* άτομα τείνουν να θεωρούν τους προσωπικούς στόχους πιο σημαντικούς από οποιονδήποτε δεσμό με την ενδοομάδα

τους. Αντίθετα, τα *αλλοκεντρικά* άτομα δίνουν έμφαση στη συμμετοχή και την αφοσίωση στην ομάδα περισσότερο από τις προσωπικές ανάγκες και επιθυμίες. Αυτή η διάκριση συνάδει με την έρευνα για την ερμηνεία του εαυτού, η οποία προτείνει ότι τα άτομα με *ανεξάρτητο* σχήμα εαυτού –τα οποία συνήθως αλλά όχι αποκλειστικά συναντώνται σε ατομικιστικές κοινωνίες– βλέπουν τον εαυτό τους ως ψυχολογικά αυτόνομη οντότητα, ενώ τα άτομα με *αλληλεξαρτώμενο* σχήμα εαυτού –τα οποία τυπικά συναντώνται σε συλλογικές κουλτούρες– μοιράζονται σημαντικά στοιχεία του εαυτού με τα μέλη της ενδοομάδας κι έτσι μπορούν να ιδωθούν από ψυχολογική άποψη ως προεκτάσεις των άλλων (π.χ. Markus & Kitayama, 1991).

Με βάση αυτή τη γραμμή σκέψης, μπορούμε να υποθέσουμε ότι σε μερικά πολιτισμικά πλαίσια τα άτομα ίσως τείνουν να λαμβάνουν αποφάσεις για τις πράξεις τους με σχετικά ανεξάρτητο τρόπο από τους άλλους επειδή ενδιαφέρονται πρωτίστως για τις συνέπειες της πράξης τους σε σχέση με τους ίδιους (ατομικισμός/ιδιοκεντρισμός/ανεξάρτητη αυτοερμηνεία). Σε άλλα πλαίσια, ωστόσο, τα άτομα είναι πιθανότερο να σχηματίζουν *εναρμονισμένες* προθέσεις για δράση, υποθετικά επειδή οι δεσμοί τους με την ενδοομάδα οδηγούν στην ανάγκη για συντονισμένη δραστηριότητα (συλλογικότητα/αλλοκεντρισμός/αλληλεξαρτώμενη αυτοερμηνεία). Η σημασία αρμονικών σχέσεων με την ενδοομάδα μπορεί να οδηγήσει τα συλλογικά (αλλοκεντρικά) άτομα να συντονίσουν τις πράξεις τους με τους σημαντικούς άλλους ακόμη και σε περιπτώσεις όπου ενεργούν μόνα τους ή όταν δεν υπάρχει ουσιαστική απαίτηση στενής συνεργασίας για την επίτευξη κάποιου στόχου.

Μερικοί φιλόσοφοι θα απέρριπταν πιθανώς την ιδέα ότι οι εναρμονισμένες προθέσεις είναι συλλογικές προθέσεις. Για παράδειγμα, ο Tuomela (2005) ισχυρίζεται ότι οι «εμείς-προθέσεις» είναι εκείνες στις οποίες η επίτευξη του σκοπού μιας πράξης δεν τελεί υπό τον έλεγχο ενός μεμονωμένου ατόμου, αλλά μάλλον απαιτεί κοινή προσπάθεια. Με βάση αυτή την προσέγγιση, οι εναρμονισμένες προθέσεις, όπως περιγράφονται εδώ, είναι αναγώγιμες σε ατομικές προθέσεις. Από το άλλο μέρος, οι πολιτισμικές θεωρίες του εαυτού υποδεικνύουν, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ότι τα κατάλληλα κριτήρια για συλλογική πρόθεση δεν πρέπει να αναζητηθούν στις προ-

υποθέσεις και στη δομή της πράξης, αλλά μάλλον στην ψυχολογική κατάσταση του *δρώντος υποκειμένου*. Με άλλα λόγια, τα άτομα ίσως νιώθουν υποχρεωμένα να εναρμονίσουν τις πράξεις τους με εκείνες των άλλων μελών της ενδοομάδας, ακόμη κι αν δεν υπάρχει καμιά δομική απαίτηση να το κάνουν για να πετύχουν έναν κοινό σκοπό. Πάνω στη βάση αυτής της ψυχολογικής ανάλυσης, οι εναρμονισμένες προθέσεις έχουν τις απαιτούμενες ιδιότητες ώστε να θεωρηθούν συλλογικές προθέσεις.

**ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΠΡΟΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ**

Η παρούσα ταξινόμηση των συμπεριφορικών προθέσεων στις δύο ευρείες κατηγορίες των ατομικών και συλλογικών προθέσεων –οι οποίες ενδεχομένως αντανακλούν την ύπαρξη ενός συνεχούς από τον απόλυτο ατομικισμό μέχρι τον «υπερατομικισμό» της κοινής δράσης που δεν είναι αναγώγιμος στις προθέσεις ενός εκάστου των μελών της ομάδας (Schmitt, 2003)– εγείρει ορισμένα ερωτήματα θεωρητικής και εφαρμοσμένης υφής. Παρακάτω θα συζητηθούν μερικά τέτοια ζητήματα ώστε να αναδειχθεί η δυναμική αυτής της διχότομης προσέγγισης στη μελέτη των προθέσεων.

Θεωρητικά ερωτήματα

Οι συλλογικές προθέσεις δεν έχουν προσελκύσει αρκετή προσοχή στην κοινωνική ψυχολογία, η οποία δίνει έμφαση σε παραδοσιακές προσεγγίσεις της ατομικής λήψης αποφάσεων. Όλες λοιπόν οι προθέσεις, ανεξάρτητα από τον βαθμό στον οποίο υπαινίσσονται την ανάγκη για ατομική ή συλλογική δράση, αντιμετωπίζονται ως αναγώγιμες στην ίδια υποκείμενη ψυχολογική διεργασία. Παρ' όλα αυτά, οι θεωρητικές εξελίξεις στον τομέα των συλλογικών προθέσεων που εμπεριέχουν υποχρεωτικές συνεργατικές πράξεις, καθώς και οι πολιτισμικές θεωρίες για την ερμηνεία του εαυτού σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια υποδεικνύουν ότι ίσως αξίζει να διερευνήσουμε διαφορετικά είδη συλλογικών προθέσεων ως ψυχολογικά διακριτές από τις ατομικές προθέσεις. Αν οι συλλογικές προθέσεις είναι πραγματικά διακριτές ψυχολογικές έννοιες, τότε ένα σημαντι-

κό ερώτημα αφορά τον βαθμό στον οποίο η διαμόρφωσή τους επηρεάζεται από τους ίδιους προσδιοριστικούς παράγοντες των ατομικών προθέσεων –π.χ. στάσεις, νόρμες, ηθική υποχρέωση και, πιθανώς, προσλαμβανόμενος συμπεριφορικός έλεγχος. Αυτό είναι βεβαίως ένα εξαιρετικά σύνθετο πρόβλημα επειδή εισάγει την πιθανότητα να υπάρχουν επίσης έννοιες, όπως συλλογικές στάσεις, συστήματα πεποιθήσεων και ηθικών υποχρεώσεων, που να μην ανάγονται στα ατομικά τους αντίστοιχα. Αυτή η ιδέα υπονοείται εμμέσως και μερικές φορές διατυπώνεται ρητά σε φιλοσοφικές αναλύσεις των συλλογικών προθέσεων, αλλά δεν έχει μελετηθεί καθόλου από τους κοινωνικούς ψυχολόγους. Στην πραγματικότητα, δεν είναι εύκολο να σχηματίσουμε μια εικόνα των πειραματικών μεθόδων που θα παρείχαν ισχυρό εμπειρικό έλεγχο τέτοιων εννοιών. Το λιγότερο, θα πρέπει να προηγηθεί σαφής περιγραφή της λειτουργίας τους στη διαδικασία λήψης απόφασης προτού καταστεί εφικτός ο εμπειρικός έλεγχος. Μια αποδεκτή αφετηρία βεβαίως είναι η υπόθεση ότι, ενώ οι συμμεριζόμενες ή συλλογικές προθέσεις, στάσεις και νόρμες συνιστούν διακριτές εννοιολογικές κατασκευές, οι μεταξύ τους λειτουργικές σχέσεις δεν διαφέρουν από εκείνες των ατομικών αντίστοιχών τους.

Η εικόνα περιπλέκεται περισσότερο αν ληφθεί υπόψη η πιθανότητα ύπαρξης διαφορετικών ειδών συλλογικών προθέσεων. Για παράδειγμα, σε αυτό το κεφάλαιο διατυπώθηκε η θέση ότι, αν και ορισμένες φιλοσοφικές αναλύσεις θα εκλάμβαναν τις εναρμονισμένες προθέσεις ως ατομικές προθέσεις, υπάρχουν λόγοι να πιστεύουμε ότι από ψυχολογική άποψη οι εναρμονισμένες προθέσεις είναι παρόμοιες με τις συλλογικές συμπεριφορικές προθέσεις. Αν δεχτούμε αυτό το επιχείρημα, τότε επιβάλλεται η ανάπτυξη ερευνητικών μεθόδων που να είναι ευαίσθητες στις λεπτές διαφορές μεταξύ ποικίλων ειδών προθέσεων.

Ουσιαστικό στοιχείο για τη συγκρότηση μιας θεωρίας περί διαφορετικών ειδών προθέσεων υπήρξε η ιδέα της διαπολιτισμικής διακύμανσης των παραγόντων που καθορίζουν τις προθέσεις – στοιχείο που απουσιάζει εντελώς από τις φιλοσοφικές αναλύσεις του θέματος. Αυτή η έννοια εισάγει την πιθανότητα το πολιτισμικό πλαίσιο να λειτουργεί διαμεσολαβητικά στη σχέση μεταξύ συμπεριφο-

ρικών προθέσεων και των προσδιοριστικών παραγόντων τους. Σύμφωνα με αυτή την οπτική προκύπτουν ορισμένες ενδιαφέρουσες εμπειρικές υποθέσεις. Για παράδειγμα, μπορεί να υποστηριχθεί ότι στις συλλογικές κουλτούρες οι εναρμονισμένες προθέσεις δεν διαφέρουν από τις ατομικές συμπεριφορικές προθέσεις εξαιτίας της διεργασίας της εσωτερίκευσης του κοινωνικού κανόνα. Με άλλα λόγια, εάν τα αλλοκεντρικά άτομα τείνουν να εσωτερικεύουν (δηλαδή να κάνουν δικές τους) τις προτιμήσεις και τις επιλογές των σημαντικών άλλων, τότε ακολουθούν την ίδια διεργασία λήψης απόφασης ανεξάρτητα από τη στοχευμένη πράξη. Αντίθετα, σε ατομικιστικά πολιτισμικά πλαίσια θα αναμέναμε ότι η κοινωνική νόρμα είναι πολύ πιο εμφανής στην περίπτωση των εναρμονισμένων προθέσεων παρά στην περίπτωση των ατομικών προθέσεων. Φυσικά, αυτές οι υποθέσεις έχουν προκαταρκτικό χαρακτήρα και εξαρτώνται πολύ από την έννοια της εσωτερίκευσης του κανόνα, που, όπως είδαμε, είναι από μόνη της μια διεργασία όχι ακόμη καλά κατανοητή.

Συνολικά λοιπόν, ένας αριθμός θεωρητικών υποθέσεων αναφέρεται στην επάρκεια των υπαρχόντων μοντέλων για τις ατομικές προθέσεις να ερμηνεύσουν τη διαμόρφωση των συμμεριζόμενων ή συλλογικών προθέσεων. Ένα σχετικό ερώτημα επικεντρώνεται στην πιθανότητα τα μοντέλα αυτά να μην είναι επαρκή: Σε ποιο σημείο του υποθετικού συνεχούς ανάμεσα στον ατομικισμό και στον υπερατομικισμό θα χρειαζόταν να εισαγάγουμε εναλλακτικά μοντέλα για τη διεργασία διαμόρφωσης των συμπεριφορικών προθέσεων;

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ένας συναφής τύπος θεωρητικού ερωτήματος αφορά το πρόβλημα της εσωτερίκευσης του κανόνα, το οποίο παρουσιάστηκε πιο αναλυτικά σε προηγούμενο σημείο αυτού του κεφαλαίου. Είδαμε ότι είναι αρκετά δύσκολο να μελετήσει κανείς τη βασική διεργασία της εσωτερίκευσης του κανόνα απευθείας και χωρίς τη συνειδητή συμβολή των ερευνητικών υποκειμένων. Η παρούσα ανάλυση για τις συλλογικές προθέσεις προτείνει επιπλέον ότι η εσωτερίκευση του κανόνα, εάν και εφόσον συμβαίνει, αναφέρεται σε διαφορετικές ψυχολογικές διεργασίες όταν συνδέεται με τις συλλογικές προθέσεις κατ' αντιπαράθεση προς τις ατομικές. Υποθετικά, η εσωτερίκευση των κοινωνικών κανόνων και των πεποιθήσεων που σχετίζονται με τη συμμεριζόμενη δράση θα πρέ-

πεί να είναι βασική σε όλους τους πολιτισμούς, ενώ η εσωτερίκευση των κανόνων που σχετίζονται με την ατομική δράση θα πρέπει να είναι πολύ πιο κυρίαρχη στις συλλογικές κουλτούρες.

Θέματα εφαρμογών

Τα μοντέλα για τις συμπεριφορικές προθέσεις που αναπτύχθηκαν στην κοινωνική ψυχολογία χρησιμοποιήθηκαν επιτυχώς τα τελευταία τριάντα χρόνια για την πρόβλεψη της συμπεριφοράς σε ευρεία γκάμα περιστάσεων. Με αυτή την έννοια, τα εν λόγω μοντέλα είχαν σημαντική αξία ως εφαρμογές της κοινωνιοψυχολογικής θεωρίας για την αντιμετώπιση προβλημάτων του πραγματικού κόσμου, όπως η αλλαγή συμπεριφορών σε σχέση με το κάπνισμα και ορισμένες σεξουαλικές πρακτικές για την προστασία της ατομικής υγείας.

Τα θεωρητικά ζητήματα που τέθηκαν στη συζήτηση των προθέσεων έχουν προεκτάσεις για την επιτυχή χρήση των μοντέλων αυτών σε διάφορες παρεμβάσεις και εκστρατείες με σκοπό την αλλαγή των στάσεων και των συμπεριφορών του κοινού σε τομείς όπως η δημόσια υγεία, η εκπαίδευση κ.ά. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τη θεωρητική ανάλυση που προηγήθηκε, στις συλλογικές κοινωνίες οι προσπάθειες αλλαγής της συμπεριφοράς μπορεί να είναι πιο επιτυχημένες αν στο επίκεντρο της παρέμβασης τεθούν οι συνεργατικές πράξεις και οι συλλογικές προθέσεις των μελών μιας ενδοομάδας από ό,τι οι πράξεις και οι προθέσεις που αφορούν ανεξάρτητη ατομική δράση. Αυτή η πρόβλεψη βασίζεται στη γενική διαπίστωση ότι η εναρμόνιση της δραστηριότητας και το ενδιαφέρον για τις σχέσεις στην ενδοομάδα είναι υψίστης σημασίας στις συλλογικές κοινωνίες, ενώ η κατάκτηση προσωπικών στόχων είναι το πρώτο ζητούμενο στις ατομικιστικές κοινωνίες. Για να το θέσουμε διαφορετικά, η παρούσα ανάλυση υποθέτει ότι στις ατομικιστικές κουλτούρες οι συμπεριφορικές προθέσεις δίνουν έμφαση στη σπουδαιότητα των στάσεων, των πεποιθήσεων, ακόμη και της γνώμης των σημαντικών άλλων για τη διαμόρφωση των ατομικών προθέσεων. Στις συλλογικές κουλτούρες, ωστόσο, οι παρεμβάσεις για την τροποποίηση της συμπεριφοράς θα πρέπει να σχεδιαστούν γύρω

από την ανάγκη της συμμεριζόμενης δράσης επειδή μια τέτοια έμφαση θα έκανε τον στόχο της παρέμβασης πολύ πιο εύλογο.

Σε ακόμη πιο γενικό επίπεδο, και ανεξάρτητα από τα συγκεκριμένα πολιτισμικά χαρακτηριστικά μιας ομάδας, μια εφαρμοσμένη προέκταση της ανάλυσης των κοινών προθέσεων είναι ότι, όταν αντιμετωπίζουμε περιπτώσεις συμμεριζόμενης (συλλογικής) δράσης, ίσως αναμένουμε ότι ο συντονισμός των δραστηριοτήτων των μελών της ομάδας θα είναι πολύ πιο εύκολος εφόσον η κατανόηση της ανάγκης για συντονισμό των ατομικών συμπεριφορών αποτελεί συστατικό στοιχείο της ίδιας της πρόθεσης. Από το άλλο μέρος, σε περιπτώσεις ατομικής λήψης αποφάσεων, τέτοιος συντονισμός δραστηριοτήτων –έστω στον βαθμό στον οποίο είναι επιθυμητός ή ωφέλιμος– μπορεί να αποβεί πολύ πιο χρονοβόρος και επίπονος. Αυτό θα ίσχυε, για παράδειγμα, εάν μια εκστρατεία δημόσιας υγείας ενάντια στην υιοθέτηση ριψοκίνδυνων σεξουαλικών πρακτικών θεωρήσει τη συμπεριφορά αποκλειστικά ατομική υπόθεση –όπως συμβαίνει συνήθως. Παρ' όλα αυτά, αν η εκστρατεία προσεγγίσει τη συμπεριφορά ως συμμεριζόμενη δράση, δίνοντας έμφαση στην κοινή συμβολή των συντρόφων και των συνομηλίκων, μπορεί να πετύχει έναν συντονισμό δραστηριοτήτων που θα ήταν μάλλον ασύλληπτος σε περίπτωση παρέμβασης στο επίπεδο των ατομικών προθέσεων.

Γενικά, η παρούσα θεωρητική ανάλυση των εννοιών των ατομικών και συλλογικών προθέσεων δηλώνει σαφώς ότι η μελέτη των συμπεριφορικών προθέσεων χρειάζεται να επανέλθει στην πρώτη γραμμή της κοινωνιοψυχολογικής έρευνας και ότι το ζήτημα δεν πρέπει να υποβαθμιστεί περιοριζόμενο κυρίως στον τομέα των εφαρμογών, όπως συνέβη κατά την περασμένη δεκαετία. Κι αυτό γιατί περαιτέρω θεωρητική πρόοδος στην ψυχολογία των συλλογικών προθέσεων είναι πιθανό να αυξήσει την επιτυχία των μελλοντικών παρεμβάσεων για τροποποίηση της συμπεριφοράς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adamopoulos, J. (2007, July). *The cultural part of intending*. Paper presented at the IV Latin American Regional Congress of Psychology, Mexico City, Mexico.
- Adamopoulos, J. & Kashima, Y. (1999). Subjective culture as a research tradition. In J. Adamopoulos & Y. Kashima (Eds.), *Social psychology and cultural context* (pp. 1-4). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Adamopoulos, J., Kloet, J., Lord, J., & Furgerson, L. (2008, July). *Intending as an individual and as a cultural process*. Paper presented at the XXIX International Congress of Psychology, Berlin, Germany.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.
- Ajzen, I. & Albarracin, D. (2007). Predicting and changing behavior: A reasoned action approach. In I. Ajzen, D. Albarracin & R. Hornik (Eds.), *Prediction and change of health behavior: Applying the reasoned action approach* (pp. 3-21). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Ajzen, I. & Fishbein, M. (1973). Attitudinal and normative variables as predictors of specific behaviors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 27, 41-57.
- Ajzen, I. & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting behavior*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1986). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191-215.
- Bontempo, R., Lobel, S., & Triandis, H. C. (1990). Compliance and value internalization in Brazil and the U.S.: Effects of allocentrism and anonymity. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 21, 200-213.
- Bratman, M. E. (1992). Shared cooperative activity. *The Philosophical Review*, 101, 327-341.
- Caporael, L. R. (2007). Evolutionary theory for social and cultural psychology. In A. W. Kruglanski & E. T. Higgins (Eds.), *Social psychology: Handbook of basic principles*, 2nd edn (pp. 3-18). New York: The Guilford Press.
- Christopher, M. S., Skillman, G. D., Kirkhart, M. W., & D'Souza, J. B. (2006). The effect of normative and behavioral persuasion on help seeking in Thai and American college students. *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 34, 80-93.
- Cole, M. (1996). *Cultural psychology: A once and future discipline*. Cambridge, MA: The Belknap Press.

- Davidson, A. R., Jaccard, J. J., Triandis, H. C., Morales, M. L., & Diaz-Guerrero, R. (1976). Cross-cultural model testing: Toward a solution of the etic-emic dilemma. *International Journal of Psychology, 11*, 1-13.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Gilbert, M. (2007). Searle and collective intentions. In S. L. Tsohatzidis (Ed.), *Intentional acts and institutional facts: Essays on John Searle's social ontology* (pp. 31-48). Dordrecht, The Netherlands: Springer.
- Guo, Q., Johnson, C. A., Unger, J. B., Lee, L., Xie, B., Chou, C.-P., Palmer, P. H., Sun, P., Gallaher, P., & Pentz, M. (2007). Utility of the theory of reasoned action and theory of planned behavior for predicting Chinese adolescent smoking. *Addictive Behaviors, 32*, 1066-1081.
- Huchting, K., Lac, A., & LaBrie, J. W. (2008). An application of the theory of planned behavior to sorority alcohol consumption. *Addictive Behaviors, 33*, 538-551.
- Jaccard, J., Litardo, H. A., & Wan, C. K. (1999). Subjective culture and social behavior. In J. Adamopoulos & Y. Kashima (Eds), *Social psychology and cultural context* (pp. 95-106). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Landis, D., Triandis, H. C., & Adamopoulos, J. (1978). Habit and behavioral intentions as predictors of social behavior. *Journal of Social Psychology, 106*, 227-233.
- Lazuras, L., Eiser, J. R., & Rodafinos, A. (2009). Predicting Greek adolescents' intentions to smoke: A focus on normative process. *Health Psychology, 28*, 770-778.
- Lonner, W. J. & Adamopoulos, J. (1997). Culture as antecedent to behavior. In J. W. Berry, Y. H. Poortinga & J. Pandey (Eds), *Handbook of cross cultural psychology, Vol. 1: Theory and method*, 2nd edn (pp. 43-83). Boston: Allyn & Bacon.
- McGrath, J. E. (1984). *Groups: Interaction and performance*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Markus, H. R. & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review, 98*, 224-253.
- Milhausen, R. R., Reece, M., & Perera, B. (2006). A theory-based approach to understanding sexual behavior at Mardi Gras. *Journal of Sex Research, 43*, 97-106.
- Miller, J. G. (1994). Cultural diversity in the morality of caring: Individually oriented versus duty-based interpersonal moral codes. *Cross-Cultural Research, 28*, 3-39.
- Miller, S. (2007). Joint action: The individual strikes back. In S. L. Tsohatzidis

- (Ed.), *Intentional acts and institutional facts: Essays on John Searle's social ontology* (pp. 73-92). Dordrecht, The Netherlands: Springer.
- Pagel, M. D. & Davidson, A. R. (1984). A comparison of three social-psychological models of attitude and behavior plan: Prediction of contraceptive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 517-533.
- Schmitt, F. (Ed.) (2003). *Socializing metaphysics: The nature of social action*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Searle, J. R. (1990). Collective intentions and actions. In P. R. Cohen, J. Morgan & M. E. Pollack (Eds), *Intentions in communication* (pp. 401-415). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Searle, J. R. (1995). *The construction of social reality*. New York, NY: The Free Press.
- Steiner, I. D. (1972). *Group process and productivity*. New York: Academic Press.
- Thorbjornsen, H., Pedersen, P. E., & Nysveen, H. (2007). "This is who I am": Identity expressiveness and the theory of planned behavior. *Psychology & Marketing*, 24, 763-785.
- Tomasello, M., Carpenter, M., Call, J., Behne, T., & Moll, H. (2005). Understanding and sharing intentions: The origins of cultural cognition. *Behavioral and Brain Sciences*, 28, 1-17.
- Triandis, H. C. (1977). *Interpersonal behavior*. Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Triandis, H. C. (1980). Values, attitudes, and interpersonal behavior. In H. E. Howe & M. M. Page (Eds), *Nebraska symposium on motivation, 1979* (pp. 195-260). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview Press.
- Triandis, H. C. (2001). Individualism and collectivism: Past, present, and future. In D. Matsumoto (Ed.), *The handbook of culture and psychology* (pp. 35-50). Oxford: Oxford University Press.
- Triandis, H. C., Leung, K., Villareal, M., & Clack, F. (1985). Allocentric versus idiocentric tendencies: Convergent and discriminant validation. *Journal of Research in Personality*, 19, 395-415.
- Tuomela, R. (2005). We-intentions revisited. *Philosophical Studies*, 125, 327-369.